

DE VIJF FASEN VAN HET INDIVIDUATIEPROCES

De metamorfose van een individu van rups tot vlinder (je kan ook zeggen: van slapende tot ontwaakte mens) noemt Jung het 'individuatieproces'. In de loop der jaren kristalliseerde dat proces zich bij Jung uit in vijf fasen.

Eerste fase: symbiose

Het is de fase waarin er sprake is van een versmelting van het individuele bewustzijn met de omgevende wereld. Er is eigenlijk nog geen individueel bewustzijn. Subject en object zijn op een verborgen wijze identiek. Dit is niet de Oergrond of Bewustzijn als ruimte van het romantisch-idealistisch model van bijvoorbeeld Almaas (Diamant Benadering), waarbij er uit wordt gegaan dat het kind in een paradijselijke toestand leeft van eenheidsbewustzijn ('participation mystique'). Dit is de pre/trans verwarring waar Wilber op wijst: de prerationele fase (pre-egoïsch) wordt aangezien voor een transrationele / transpersoonlijke fase. Maar in de symbiotische fase leeft het pas geboren kind nog als een oroburus; er is nog geen onderscheidend bewustzijn dat een subjectieve beleving (ik) van de objecten (ouders) kan onderscheiden. Volgens de objectrelatietheorie zijn subject en object nog niet gescheiden, waardoor het kind alles van moeder en vader van zichzelf ervaart. Hierin vormen zich gaandeweg de eerste afweermechanismen (dit begint al prenataal); in dit geval, de meest primitieve afweermechanismen als dissociatie (freeze), de psychotisch-schizoïde vlucht uit het lichaam en symbiose als afweer: het aanhouden van de versmelting om niet te hoeven separeren en dus te differentiëren van de eigen gevoelens en behoeften. Want, wanneer in de tweede fase er een onderscheiden zelf (subject, ik) ontstaat als gescheiden van de objecten (moeder en vader) gaat het kind voelen. Overigens, de meest primaire afweermeschanismen zijn overlevingsmechanismen en deze worden buiten de wil van het ik (er is immers nog geen willend subject) ingezet door het 'collectief' om de pijn in de overdracht van ouder op kind niet te hoeven voelen! Vanuit een hoger perspectief vormen de ouders (moeder en vader) afspiegelingen van het eigen, voorgeboortelijke ego, met alle karma (onverwerkt trauma, onbewuste ontwikkelingsopgaven) en zijn de pijn en andere gedissocieerde energieën (bewustzijnssructuren, overlevingsmechanismen) die van moeder (en vader) op het kind worden overgedragen niets anders dan gedissocieerde delen van de eigen ziel! Oroburus waant zich in een paradijs omdat het zichzelf nog niet kent!

Tweede fase: separatie en projectie

In de separatiefase gaat het kind zich losmaken van de omgeving. Een eerste vorm van zelfbewustzijn, zeer rudimentair, verschijnt, waardoor projectiemechanismen op gang komen. Projectie is een onbewust, automatisch psychisch fenomeen waarin een onbewuste inhoud overgedragen wordt op een object en wel op zo'n wijze dat het lijkt alsof die inhoud tot het object behoort. Voor zijn bewustzijn maakt een mens onderscheid tussen een binnen- en een buitenwereld. In zijn projecties differentieert, localiseert en selecteert het

kind de objecten daarin: ouders, lichaamsdelen, dieren, speelgoed etc. Door de separatie ontwaart het kind in zichzelf angst: er is geen eenheid meer en via eros en thanatos reguleert het kind zijn nog niet helder afgescheiden subject. Eros is een gevoel van aantrekking tot geliefde of geïdealiseerde objecten die het kind een gevoel van lust (libido) geven: warmte, geborgenheid, zachtheid, veiligheid. Thanatos, de ervaring van afscheiding en de door de ouders overgedragen pijn, doet het kind in afweermechanismen schieten. Naast dissociatie (freeze), ontstaan nu andere, complexere afweermechanismen, zoals projectie en splitten (wat vaak gepaard gaat met introjectie). Deze afweermechanismen veronderstellen dat er een subject is, gescheiden van het object. Het kind kan nog niet met ambivalentie omgaan. In de eerste, oroburus-fase, was er überhaupt geen differentiatie. Bij de separatie of differentiatie van het subject en het object gaat het kind vanuit het eigen zelf objecten onderscheiden, die heel grof onderverdeeld worden in objecten die lustgevoelens (eros) opwekken (omdat ze veiligheid en geborgenheid bieden) en objecten die angstgevoelens (thanatos) opwekken. Om de laatste te isoleren splitst het kind de wereld in een zogenoemde 'witte' en 'zwarte' moederborst. Natuurlijk zijn er heel veel gradaties van moederliefde (of het ontbreken ervan), maar zelfs de 'beste' moeder is ambivalent, omdat haar liefde niet perfect en onvoorwaardelijk zal zijn. De bedreigende, 'zwarte' aspecten van moeder (vader, broers, zussen, huisdieren, etc.) worden afgescheiden van de 'witte' aspecten. Probleem is wel: waar moet het 'zwart' heen als het gescheiden is van het 'wit'? Het 'zwart' wordt ofwel naar buiten geprojecteerd en bijvoorbeeld op een ander object dan het oorspronkelijke overgedragen (op de andere ouder of een ander object dat als 'boeman' dient) of het wordt geïntrojecteerd, waarbij het kind de 'schuld' op zich neemt en zichzelf 'zwart' maakt.

Het wereldbeeld van een kind is magisch-animistisch. Doordat de egodifferentiatie nog niet is voltooid projecteert het kind veel van de eigen onbewuste, ongedifferentieerde geest op de omgeving, die hierdoor magisch-animistisch tot leven komt. Dit wil niet zeggen dat de omgeving zonder de projecties van het kind geen eigen bewustzijn heeft – ook dieren beschikken over een astraal lichaam vol bewustzijn, maar het betekent wel dat het kind de objecten in zijn omgeving eigenschappen toedient die het zich nog niet eigen heeft gemaakt. Speelgoed komt tot leven en wordt zo tot de 'power gods' van het mythisch bewustzijn, een overblijfsel van de tijd dat de ziel nog niet zo diep in de stof ingedaald was (involutie) en ons bewustzijn nog in de sfeer van de Titanen verkeerde. Deze oeroude herinnering aan ons kosmisch bewustzijn keert volgens de wet van Nietzsche's eeuwige terugkeer spiraalsgewijs in het opgroeien van het kind, dat nu echter als mens zo diep in de stof is ingedaald dat zijn titanische kracht 'gecastreerd' is tot een projectie op de Power Rangers, die de symbooldrager geworden is van een oeroud, sluimerende bewustzijn. Jung sprak in dit verband van 'archetypen', de Platoonse zuivere ideeën of oervormen die we allen als imprint in ons collectief onbewuste en daarmee persoonlijk onbewuste dragen. De mens stamt af van de goden; wij zijn de kinderen van Uranus (Gigant), Chronos (Titaan), Zeus (Olympiër) – meer gecastreerd nog ons in ons bewustzijn dan de kinderen van Zeus, de nog als godenkinderen en later, steeds meer, gemankeerde helden (Hercules, Achilles) door het leven gingen, totdat het gigantische bewustzijn via involutie geïncarneerd is – gecastreerd is – tot het bewustzijn van een Freud of Jung.

Waar beide grootmeesters van de dieptepsychologie in verschillen is in hun opvattingen van de oergrond van het bewustzijn. Volgens Freud, die darwinistisch-materialistisch is, is er alleen een biologisch gedetermineerd bewustzijn dat via een overlevingsstrijd een eigen ego of zelfbeeld gestalte probeert te geven. Freudianen als Melanie Klein, een van de grondleggers van de objectrelatietheorie, verklaren de vorming van het zelfbeeld (ego) in relatie tot objecten (ouders) zuiver aan de hand van de overdracht van het persoonlijk onderbewuste van moeder (en vader) op kind. Dat wil zeggen: de onderbewuste complexen, trauma's en andere affecten en concepten (overtuigingen), samen met de bewuste inhouden van de psyche, worden tijdens de symbiose (prenataal en na de geboorte) overgedragen op het kind, die hieruit een eigen zelfbeeld in relatie tot het objectbeeld (de beleving van moeder en vader via projectiemechanismen) destilleert. De complexen van de ouders worden via overdracht op de kinderen overgedragen.

Volgens Jung echter draagt de mens veel meer dan alleen het persoonlijk onderbewuste in zich, maar leeft hij als ziel vanuit een wereldziel binnen een bezielde kosmos, waarin spirituele, metafysische krachten werkzaam zijn die ook in ons werken. Wat er dus wordt overgedragen is veel meer dan alleen de psychologische en fysiologische erfenis van de ouders, maar heel de kosmologie leeft in het individu. Symbiose, overdracht en separatie, waarin het kind een eigen ego (zelfbeeld of imago) in relatie tot de hem omringende objecten vormt, gaat bij Jung dus veel verder dan bij Freud. Jung neemt niet alleen het verleden als verklaring voor de ego-ontwikkeling, maar betreft hierin tevens het gedissocieerd bewustzijn of onbewuste, een zielslaag die al voor de geboorte bestond.

Derde fase: terugnemen van projecties

Wanneer een mens volwassen is geworden en hij of meer zelfbewustzijn beschikt, kan de mens in de derde fase van het individuatieproces echt gaan worden wie hij of zij vanuit de unieke essentie (bij Jung de ziel) is of bedoeld is te zijn. Zolang we ons eigen onbewuste (of dit nu freudiaans of jungiaans is gekleurd met persoonlijke complexen of ook archetypische zielslagen) op de wereld om ons heen projecteren, blijven we hangen in een ongedifferentieerd zelfbewustzijn, waarin er niet werkelijk sprake is van een eigen identiteit. De mens leeft nog steeds 'magisch-mythisch' in een symbiotische verstrengeling met de wereld – zijn eigen, naar buiten geprojecteerde on(der)bewuste. Hij leeft in navolging of in verzet van zijn (voor)ouders en draagt maskers: de mens als 'persona', die zich identificeert met (collectief bepaalde) rollen (ouderschap, loopbaan), levensscripts ('huisje, boompje, beestje'), genormaliseerde innerlijke en uiterlijke wetten, zoals bepaald door religieuze instanties, de overheid, de academische wereld (het rationeel wereldbeeld), etc. Kortom, er is geen sprake van een 'uniek' individu, maar van een massamens, die zijn ongedifferentieerde ego wellicht probeert te maskeren met zogenaamd 'unieke' maskers (mode, levensstijl, culturele smaak, politieke voorkeuren, etc.), maar dit alles is vaak nog nauwelijks individueel – het is vaak nauwelijks doorleefd, doordacht, beproefd of in praktijk gebracht. Je kunt mooi lullen over het verlichtingsideaal, maar je eigen bewustzijn zo doordenken dat je haar krakkemikkig fundament doorziet gaat verder dan het kunnen citeren van Nietzsche.

Pas wanneer we onze projecties terugnemen, kunnen we ons van ons eigen on(der)bewuste bewust worden. In deze fase leren we verantwoordelijkheid te nemen voor onze eigen ontwikkeling en maken we ons los van familie en maatschappij. Je leert verschil te maken tussen projecties en projectiedragers. De geïdealiseerde verlangens naar geborgenheid op moeder van het nog niet geïntegreerde kind (Oedipuscomplex) worden teruggenomen en hiermee valt de 'ideale moeder' (en voor veel mannen de 'ideale vrouw') van de sokkel. We gaan zien wie onze ouders werkelijk zijn, dat het kind in ons met een partner als moeder of vader is getrouwd en dat we nauwelijks nog eigen verantwoordelijkheid nemen voor onze zelfzorg. Zolang je je on(der)bewuste op iemand of iets buiten je projecteert, neem je geen eigen verantwoordelijkheid voor je leven. Je weet niet wie je bent, want je hebt je eigen schaduw – zowel het negatieve, als het positieve potentieel – op de ander geprojecteert.

Kinderen moeten idolen aanbidden, want alleen zo kunnen zij zichzelf leren kennen. In de aanbidding van een voetbalheld of popidool leert het kind het menselijk potentieel om een eigen identiteit te vormen kennen, dat hij of zij ook in zichzelf draagt en dus uiteindelijk zelf kan realiseren. Maar volwassenen die hun ouders, politieke leiders, opinieleiders, spirituele leiders en andere guru's en idolen aanbidden, idealiseren de ander, omdat ze hun eigen schaduw niet (onder)kennen. In het idealiseren van een gorilla politicus onderwerpt iemand zich aan compensatorische kracht buiten zichzelf vanuit een eigen gevoel van gecastreerdheid. Pas wanneer een man bijvoorbeeld gaat zien hoe hij door een dwingende moeder of zwakke vader zelf gecastreerd is, zal hij de aandacht op zichzelf – het eigen trauma – richten en zo zijn projecties terugnemen. Verderop in zijn bewustwording zal hij inzien dat hij zichzelf net zo is gaan castreren als moeder en vader en zal hij zelf verantwoordelijk voor zijn Oedipuscomplex gaan dragen. Psychologisch opgroeiend zal hij de psychologische navelstreng met de ouders, waar velen een leven lang aan gebonden zijn, doorknippen en zo geboorte geven aan een nieuw, meer authentiek en krachtig zelfbeeld. Dit nieuwe ego is, volgens Jung, nog slechts een narcistische 'echo' van wie we werkelijk zijn: zielen, godenkinderen die hun eigen levenslot weven. Waar projecties worden teruggenomen, kan ons ware zelf worden geboren.

Vierde fase: integreren van de schaduw

Het terugnemen van projecties duurt vaak een levenlang, want naarmate je dieper in jezelf graaft, afdalt in je eigen ziel, zul je merken dat je onbewuste onderlagen werkelijk eindeloos zijn. Pas wanneer je alle schillen van de ui hebt afgebeeld kom je er als een ware Boeddhist achter dat je essentie dezelfde Volle Leegte is als heel de ruimte, het universum, vol-ledig is. In diepste lagen van ons zelf raken we ons zelf kwijt in het kosmisch bewustzijn. Dit is een veel hoger / dieper verlichtingsideaal dan wat de rationele mens zich kan voorstellen. Vele spirituele zoekers, waaronder ikzelf, proberen naar verlichting toe te snellen, waardoor heel veel schaduw delen onverlicht blijven en als hogere / diepere pathologieën te voorschijn komen. Een gezond ontwikkelingsproces laat zich leiden door 'haast je langzaam' en door Goethe's wijze les: 'In der Beschränkung zeigt sich der Meister.'

De schaduw bestrijkt niet alleen het persoonlijk onderbewuste, de freudiaanse laag, ontstaan door in het verleden onderdrukte trauma's en complexen (afsplitsingen van het

bewustzijn) en infantiele psychopathologie (dissociatie en splitten als reactie op de pijnlijke overdracht van ouder op kind). Jungiaans gezien bevat de schaduw ook het persoonlijk onbewuste – dat wat nooit bewust is geweest en wat we vanuit de ziel in dit leven als ‘karma’ meedragen. Hierin liggen diepe levensthema’s opgesloten die, weliswaar biografisch getriggerd worden door het opgroeien bij een bepaald type ouders en in een milieu, cultuur en tijdsgeest die deze thema’s in gang zetten. Maar dit alles (overdracht vanuit de ouders, milieu, cultuur en tijdsgeest) is slechts een impuls van ‘buitenaf’ dat wat innerlijk, binnen in de psyche, als karmische zaden besloten ligt doet ontkiemen. Het terugnemen van projecties is dan ook niet voldoende om onze diepste, onbewuste schaduwdelen te gaan (her)kennen, want projectie veronderstelt reeds een bepaald bewustzijn, hoe slaperig ook, dat schaduwdelen waarmee het niet geconfronteerd wil of kan worden naar buiten toe projecteert. Het terugnemen van projecties leidt slechts tot een fase waarin ‘god’ dood is: onze geïdealiseerde (projectie van ‘wit’) en gedevalueerde (projectie van ‘zwart’) godsbeelden, ouderbeelden, zelfbeeld en andere idolen, vijanden en levensidealen worden doorzien als projecties. Wanneer de film ‘Seven years in Tibet’ afgelopen is, zit je weer gewoon in je flatje. We worden wakker in een ‘onttoverde’ wereld, ervaren een verlies aan zingeving en blijven in deze fase hangen wanneer we ons ‘bekereren’ tot een nieuw ‘ideaal’: het gortdroge existentialisme van het intellect, zoals dit tegenwoordig tot wereldreligie is verheven. Het getuigt weliswaar van meer verantwoordelijkheid en dus meer vrijheid wanneer we onze magische vlucht in projecties hebben opgeheven en we ons (tijdelijk) laten leiden door utilitaire, pragmatische, agnostisch-atheïstische standpunten. We doorzien de beelden van ‘goden’ en ‘duivels’ als infantiele psychische projecties; er zijn geen helden en booswichten meer. De werkelijkheid is er een van toevalstreffers en we zijn speelbal van onpersoonlijke, abewuste natuurkrachten. Het antwoord op alle grote vragen is: ‘er is geen groter verhaal achter de fenomenologische werkelijkheid’. God is dood. De enige vraag die ter zake doet is: ‘functioneert het?’

De mens die in fase vier is beland noemt Jung ‘de moderne mens’. In vrijwel al zijn geschriften richt hij zich tot deze seculiere, agnostische mens. Het is de mens die aan de ene kant terecht zijn projecties doorziet, maar die aan de andere kant dreigt te verzanden in een leven dat als heil-loos beleefd en (egoïstisch, hedonistisch) geleefd wordt. Het probleem is namelijk dat de moderne mens zijn objectieve wetenschap niet met een diepere, subjectieve universele werkelijkheid weet te verbinden. Dit is de kern van de geestelijke crisis van de moderne mens.

Voor hen die dieper afdalen wordt een volledig gedissocieerde (onbewuste) werkelijkheid zichtbaar achter de verschijningswereld. Maya, de illusie van de fysieke natuur, geeft haar geheime, verborgen werkelijkheid prijs. Bijvoorbeeld in de vorm van dromen die voorbij het verwerken van het eigen verleden gaan en die betekenisvol, zingevend of vooruitziend-alwetend zijn. Wie door de ‘death zone’ van het ver-stand heen reist komt als Alice in een wonderland terecht, vol synchroniciteiten, betekenisvolle dromen en tot de diepere wijsheid van de ziel sprekende mythen en sprookjes. Synchroniciteiten (acausale betekenisvolle coïncidenties van uiterlijke en innerlijke gebeurtenissen) en dromen gaan verder dan projecties en borrelen op uit de diepere regionen van de psyche: het persoonlijk en het collectief onbewuste. Wanneer we onze biografie ‘geheeld’ hebben, het verleden

verwerkt hebben, komen we in het doorreizen van de schaduw op een kruispunt, waar we de weg naar de ziel kunnen inslaan. Dit betekent geenszins dat alles 'goed' en 'mooi' wordt, want in deze diepere lagen worden we pas geconfronteerd met onze diepste duisternis: het archetypisch kwaad waar elk individu op aarde deel aan heeft. We gaan andere, nieuwe verhalen omarmen. Soms zijn dit de oude verhalen van exoterische religie die we esoterisch, van binnenuit, gaan beleven als zijnde 'waar'. We ervaren onszelf als een gevallen engel, als een ziel die op zijn lange reis naar bewustwording via involutie het zicht op de oorspronkelijke natuur – de godsvonk, de parel van essentie, de kostbare diamant in ons innerlijkst – is kwijt geraakt. Net als in sprookjes gaan we beleven dat we koningskinderen zijn die ver van huis zijn afgedwaald en hun koninklijke afkomst zijn vergeten. We zijn allen van 'blauw bloed', in esoterische zin. Ieder draagt de nachtblauwe wijsheid van het licht der sterren in zich, mits dit niet zoals in Mozart's 'Toverfluit' door de Koningin van de Nacht wordt verduisterd.

Kortom, voorbij onze projecties, dringen we via het doodse gebied van het intellect (waar wetenschappers en veel filosofen blijven hangen) door in het 'binnenste', ons gedissocieerd bewustzijn: het persoonlijk onbewuste, dat ons karmisch (negatief en positief) potentieel bevat en het collectief onbewuste, dat door diepte- en hoogtepsychologen na Jung het kosmisch bewustzijn wordt genoemd. Hier aan te komen is de vijfde fase.

Vijfde fase: religieuze fase

Ken Wilber heeft de basis gelegd voor een werkelijke integrale psychologie. Met zijn 'spectrum van bewustzijn' heeft hij de treden op de Jakobsladder duidelijk benoemd: van het vrijwel volledig onbewust zijn van de oroburus (materie), tot het tot leven komen van bewustzijn in plant, dier en mens (ego), naar het vervolledigen van bewustwording via transpersoonlijke lagen van de centaur (visie-logica), integraal en holistisch bewustzijn tot een steeds eenpuntiger, en daarmee wijder, hoger en subtieler mentaal-spiritueel bewustzijn, dat culmineert in het supramentale gebied (causaal en non-duaal). Waar er voorheen een schisma was tussen psychologie en religie, is er nu één doorlopende lijn van wijsheidstradities die de slapende mens in één lijn kan opwekken naar ontwakken. Grosso modo kent deze lijn drie stadia: het pre-egoïsch bewustzijn (fase 1 en 2), het egobewustzijn (fase 3, met een overloop in fase 4) en het transpersoonlijke bewustzijn (aanloop in fase 4, uitlopend in fase 5).

Er zijn drie niveaus van bewustzijn, die corresponderen met drie vormen van psychologie (waarbij ik uitga van de oorspronkelijke betekenis van het Griekse woord 'psyche', waarmee de ziel wordt bedoeld):

- 'Subconscious mind': persoonlijk onderbewuste (de laag waar Freud in thuis is). Pre-egoïsch en prerationeel bewustzijn (door Steiner de 'waarnemingsziel' genoemd) waarop ontwikkelingspsychologie, zoals de psychoanalytische 'objectrelatietheorie', van toepassing is.
- 'Conscious mind': het ego- of rationele bewustzijn (door Steiner de 'verstandsziel' genoemd, waaronder ook affecten – gevoelens en emoties – vallen), waarop

egopsychologie (waaronder: cognitieve en gedragspsychologie, humanistische psychologie en existentiële analyse) van toepassing zijn.

- 'Superconscious': het transpersoonlijke bewustzijn (door Steiner de 'bewustzijnsziel' genoemd; het intuïtief en hogere mentale), dat bij de meeste mensen slapend aanwezig is als het persoonlijk en collectief onbewuste en uiteindelijk als transrationeel, kosmisch bewustzijn gekend wordt. Op deze laag richten zich de dieptepsychologie van Jung en de hoogte- of transpersoonlijke psychologie van het boeddhisme, antropo- en theosofie, kabbalah etc.

De vijfde fase is een 'religieuze' fase in de zin dat hier werkelijk de oversteek naar de ziel en de geest gemaakt wordt. In de vijfde fase wordt de illusie van het afgescheiden zelf, het ego, ontstegen, maar dit kan alleen plaats hebben als er een sterk ego is. Zolang in de voorgaande fasen van ego- en bewustzijnsontwikkeling er nog complexen, splitsingen en dissociaties zijn, die voor en door het egobewustzijn afgeweerd worden middels overlevingsmechanismen (dissociatie of 'freeze') en verdedigingsmechanismen die op projectie (splitten, plus 'fights' en 'flights') zijn gebaseerd, is het gevaar levensgroot dat het transpersoonlijke proces geaborteerd wordt door inflatie, psychose of andere pathologieën van het subliminale. Zogenaamde 'ware' leraren als Osho, Adi Da of Andrew Cohen getuigen hiervan als zij hun volgelingen psychologisch, financieel, fysiek en seksueel misbruiken, onder de waan van een als 'levende god' verkleed en extreem geïnflateerd ego dat misbruik als 'inwijdingen' en 'beproevingen' voorspiegelt. Het spirituele ego is één van de gevaarlijkste projectielen in de hogere mentale gebieden, waar de mens in steeds energetischer geladen Watermansferen terecht komt. Waar het bewustzijn in het gewone ego in een Peugeot rijdt, schiet je langs de transpersoonlijke weg met een raket de supramentale ruimte van de geest in.

Niet alleen spiritueel materialisme (het ego verkleed als godsvonk) en andere pathologieën van het sublieme zijn een gevaar, ook de 'spiritual bypass' en de 'pre-trans verwarring' blokkeren het proces van diepere / hogere zelfverwerking.

De 'spiritual bypass' neemt in het Westen vaak de vorm van de 'Buddhist flight' aan. Mensen die nog bol staan van complexen, die via een psychologische weg in de pre-egoïsche fase (psychoanalyse van het verleden) en egofase (egopsychologie, gericht op de ontwikkeling van een gezond, functioneel ego als fundament waarop je de Jakobs ladder kunt gaan beklimmen) opgelost zouden moeten worden, zijn bang, lui of onwetend en gaan via een boeddhistisch of ander transpersoonlijk pad vroegtijdig het ego trachten te transcenderen. Blijkbaar vergeten we steeds de voorgeschiedenis van Gauthama. Had hij, volgens de legende, niet ook eerst talrijke levens als bedelaar en prins, man en vrouw, kind en oudje, wijze en dronkenlap geleefd? Het ego wil en moet veel doorleven en uitleven, om werkelijk – dat is altijd: van binnenuit – te rijpen en tot wijsheid te komen. Niet doorleefde en geïntegreerde seksualiteit wordt door de neurotische onderdrukking van een priester tot een monsterlijk Id dat zich vergrijpt aan kinderen. *Basic psychological (= human) law*. Hetzelfde geldt voor elke andere 'spiritual bypass'. Kundalini yoga is evenmin een oplossing voor je neurosen (eerder een opwekker van psychosen), als theewater brandstof is voor je auto.

Tot slot wijs ik nog op de zogenoemde 'pre-transverwarring'.

Veel spirituele zoekers wanen zich in het voorportaal van het nirwana, waarbij ze een ongedifferentieerde, pre-egoïsche, prerationele bewustzijnsstaat aanzien voor een mystieke ervaring, waarin de grenzen van het ego oplossen. Almaas doet dit wanneer hij in de 'Diamant Benadering' mensen via complexen in het lichaam terugvoert naar de onder het complex liggende gedissocieerde, onbewuste gebied. Omdat dit gebied letterlijk nog onbewust is, wordt zij ervaren als een leegte, die Almaas maar al te graag aanziet voor de Leegte. Wilber wijst erop dat de pre-egoïsche fase van de oroburus inderdaad geheeld aanvoelt, omdat zij nog leeg is van bewustzijn. Dit is wat anders dan de Leegte die vol is van bewustzijn, maar waarin het ego via transcendentie de eerder afgelegde bewustzijnscycli geïntegreerd heeft en er vervolgens bovenuit is gegroeid. In dit geval heeft het ego zijn bewustzijn tot de subtiele en acausale gebieden van de ziel (transpersoonlijk) verruimd en zo de identificatie met lagere, grovere bewustzijnsgebieden van 'body & mind' opgeheven. Maar de meeste mensen die via Almaas de zwarte gaten van hun bewustzijn, gevoeld als leegte in het lichaam, worden binnen geleid, bereiken daarmee niet de Oergrond van de vijfde fase maar het gedissocieerd bewustzijn (persoonlijk en collectief onbewuste). Omdat het gedissocieerd is, is het leeg en hoewel dit heerlijk transrationeel aanvoelt – de leegte zelf is prerationeel en moet nog door het egobewustzijn gepenetreerd en tot persoonlijkheid geabsorbeerd worden, voordat transpersoonlijke groei mogelijk is.

In de vijfde fase is er werkelijk sprake van een 'participation mystique', omdat het ik tot de eigen onbewuste wortels van zijn bestaan is doorgedrongen. Dit is dus een geheel andere 'participation mystique' dan de pre-egoïsche oroburus-fase. De slang van ons bewustzijn heeft van de boom van kennis van goed en kwaad gegeten en heeft in zijn (lang) ontwikkelingsproces goed en kwaad, licht en duisternis als zichzelf leren kennen, waardoor de levensboom hersteld wordt. De vele vertakkingen van bewustzijnsstructuren en bewustzijnsniveaus van de levensboom worden in de kabbalah of in de Noorse mythologie in de vorm van de Ygdrassil beschreven. Het bewustzijn is als een slang door alle bewustzijnslagen heen gedrongen. De slang heeft zijn huid steeds opnieuw afgestroopt totdat de ziel zichzelf als goddelijk of kosmisch bewustzijn (her)kent.

Sander Videler